

บทที่ 5

ลักษณะการใช้ภาษาบาลีในเถรีคาถา

ลักษณะของภาษาบาลีในเถรีคาถาและการใช้ภาษาบาลีเพื่อให้เกิดความงามในแง่ความหมาย และเสียงมีลักษณะดังนี้

5.1 ลักษณะบาลีทั่วไปในเถรีคาถาในด้านไวยากรณ์

ลักษณะทั่วไปของภาษาบาลี หมายถึงลักษณะที่สามารถพบได้ทั่วไปตามคัมภีร์ต่าง ๆ และเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางภาษาซึ่งจะได้กล่าวถึงในเรื่องดังต่อไปนี้

5.1.1 สันธิ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเสียงที่เกิดขึ้นจากการที่เสียง 2 เสียงมาอยู่ใกล้ชิดกัน เช่น จากเสียงยาวเปลี่ยนเป็นเสียงสั้น หรือจากเสียงสั้นเปลี่ยนมาเป็นเสียงยาวจากสระหรือพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นสระหรือพยัญชนะอีกตัวหนึ่งเป็นต้น สันธิแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สันธิภายในคำและสันธิระหว่างคำดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

ก. สันธิภายในคำ หมายถึงการที่เสียงเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการลงปัจจัยและวิภัติติสร้างคำและนำคำไปใช้ในการสร้างประโยคดังตัวอย่าง สรุ ธาคู เมื่อลง ยุ ปัจจัย รูปที่สำเร็จเป็น "สรณ" ทำให้เสียงภายในคำเปลี่ยนแปลงไปคือ จาก สรุ เป็น สร ยุ ปัจจัย เปลี่ยนรูป เป็น น หรือ อน แต่ธาคูที่ลงท้ายด้วย ร หรือ ห จะเปลี่ยน น หรือ อน เป็น ณ หรือ อน¹ ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงภายในคำ เช่นนี้ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี้

1. เปลี่ยนเสียงโดยมีบางเสียงหายไป หรือการตัดเสียงบางเสียงออกเมื่อมีเสียงอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง

คมุ - ต เป็น คตา (50:501)

สรุ - ตี เป็น สติ (182:520)

2. เปลี่ยนเสียงสระแท้ให้เป็นสระผสมในฐานเดียวกันโดยการเปลี่ยนสระหน้าเป็นชั้นคุณ

รุชฺ - ณ เป็น โรโค (493:561)

สุ - อตุถิ เป็น โสตุถิ (400:551)

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ บาลีไวยากรณ์ อาชยาตและกติก (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2514), หน้า 201 - 202.

3. เปลี่ยนเสียงพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง

อุป - สมุ - ต เป็น อุปสนตา (14:495)

ชรุ - ณ เป็น ชินณา (102:509)

พุธุ - ต เป็น พุฑุ^๑ (289:538)

4. เปลี่ยนเสียงสระเป็นพยัญชนะ

ปฎิ - เวกฺขสฺสุมิ เป็น ปจฺจเวกฺขสฺสุมิ (33:498)

สุ - อาคตฺ เป็น สุวาคตฺ (338:544)

อุป - อติ - อ - คม - อ - อา เป็น อุปจฺจคา² (5:493)

5. การแทรกพยัญชนะโดยการเติมเสียงอีกเสียงหนึ่งเข้าเป็นตัวสะกดแทรกลงในระหว่าง

เสียง

อน - ปตฺตา เป็น อนนฺปตฺตา (150:515)

วี - ซีโณ เป็น วิกฺซีโณ (47:501)

ส - ปณฺญา เป็น สนฺปณฺญา (302:539)

6. การเปลี่ยนเสียงโดยการสับเสียงหนึ่งกับอีกเสียงหนึ่งเพื่อการออกเสียงง่ายขึ้น

กรุ - อี - ย - อา เป็น กยิรา (61:503)

กเณรุ เป็น กเรณู (375:548)

ข. สนธิระหว่างคำหรือสนธิภายนอก คือการที่คำตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาอยู่ติดกันแล้วเกิด

การเปลี่ยนแปลงทางเสียงขึ้นแก่่งออกได้ดังนี้

1. เปลี่ยนเสียงสระเสียงสั้นเป็นสระเสียงยาว

ตสฺส - อหิ เป็น ตสฺสาหิ (202:522)

ภณิ - อิติ เป็น ภณิติ (223:527)

2. เปลี่ยนสระเสียงยาวเป็นสระเสียงสั้น

สจฺจวาหิ - วจัน เป็น สจฺจวาหิวนิ (252:532)

อิตฺถิ - ภาโว เป็น อิตฺถิภาโว (61:503)

3. เปลี่ยนสระแท้ของคำหนึ่งให้เป็นสระผสมในฐานะเดียวกัน คือการเปลี่ยนสระตัวหนึ่ง

ให้เป็นชนฺคฺคือ อา เอ โอ

² เรืองเดียวกัน, หน้า 156.

อุกกา - อุปมา	เป็น	อุกโกปมา	(490:561)
อิธ - อิว	เป็น	อิธเว	(432:555)

4. การเติมเสียง "ย" และ "ห"

น - อิห	เป็น	นยิห	(166:517)
คิ - อตุล	เป็น	คยตุล	(157:516)
ยิ - อตุล	เป็น	ยหตุล	(163:517)
ชนมชฺเณ - อิว	เป็น	ชนมชฺเณริว	(396:550)

5. การซ้อนเสียงพยัญชนะฐานเดียวกันเป็นตัวสะกด

ทุ - มนา	เป็น	หุมมนา	(486:561)
หุกข - พลา	เป็น	หุกขปฺพลา	(491:561)
กิ - เต	เป็น	กิมฺเต	(426:554)

6. เปลี่ยนเสียงโดยที่บางเสียงหายไปเสียงที่หายไปนี้อาจเป็นเสียงของศัพท์หน้าหรือ

ศัพท์หลังก็ได้

จ - อุมหิ	เป็น	จุมหิ	(30:498)
อนุ - อุมห	เป็น	อนุมห	(305:540)

7. การเปลี่ยนสระหรือพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง หมายความว่าเปลี่ยนสระ

เป็นพยัญชนะ เช่น อี อี้ และ เอ เป็น ย, และสระ อุ อู และ โอ เป็น ว, หรือการเปลี่ยนพยัญชนะตัวหนึ่งเป็นพยัญชนะอีกตัวหนึ่ง เช่น ว เป็น พ หรือ การเปลี่ยน นิคคหิต เป็น พยัญชนะที่สุวรรรค เช่น

นาคิ - อารุหิ	เป็น	นาคมารุหิ	(49:501)
ปิตุปิตุสุ - เอว	เป็น	ปิตุปิตุเสว	(501:562)
โส - อาคคิ	เป็น	สุวาคคิ	(338:544)

5.1.2 การสร้างคำนามในถรีคาถา คำนามนี้แบ่งตามลักษณะและวิธีการสร้างคำได้ 3 ประเภท

คือ

5.1.2.1 นามที่เกิดจากการนำ ธาตุและปัจจัยมาประกอบกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นามกิตกซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

1. ปัจจัยบอกผู้นำ หมายถึงคำที่เกิดจากการนำ ธาตุมาประกอบด้วยปัจจัยเหล่านี้แล้ว รูปสำเร็จของคำนั้นบอกความเป็นผู้ทำเอง ปัจจัยที่บอกทำเองเหล่านี้ได้แก่ ฌิ ฌวุ ตุ ฌู ฌ ฌุ เป็นต้น ตัวอย่างที่พบในถรีคาถาเช่น

สจฺจํ - วท - ฌ	เป็น	สจฺจวาที	"ผู้พูดความจริง" (261:534)
เวทํ - คม - ฐ	เป็น	เวทคุ	"ผู้ถึงเวท" (291:538)
สาสุ - ตุ	เป็น	สตฺถา	"ครู, ผู้สอน" (337:543)

2. ปัจจัยบอกสิ่งถูกทำ หมายถึงเมื่อนำธาตุมาประกอบกับปัจจัยเหล่านี้แล้วคำนามนั้นบอกว่าเป็นสิ่งที่ถูกทำ มีปัจจัย 2 ตัว คือ ช ฌย ดังตัวอย่าง

ทฺช - กร - ช	เป็น	ทฺชกร	"สิ่งอันบุคคลทำได้ยาก" (456:558)
กร - ฌย	เป็น	การีย ³	"กิจอันบุคคลพึงทำ"

3. ปัจจัยที่บอกอาการนามคือ ปัจจัยที่นำมาประกอบกับธาตุและมีความหมายบอกสภาพหรือการกระทำที่เป็นอาการนาม คำแปลจะมีคำว่า "การ" หรือ "ความ" อยู่เสมอปัจจัยที่บอกอาการนาม ได้แก่ ฌ ย อี ฌย ตี เป็นต้นตัวอย่างที่พบในเถรีคาถา

ทฺสุ - ฌ	เป็น	ทโโส	"การประทุษร้าย" (18:496)
วจ - ย	เป็น	วจนํ	"การกล่าว"
มร - ชฺย	เป็น	มรณํ	"ความตาย"
ชน - ตี	เป็น	ชาติ	"การเกิด"

5.1.2.2 คำที่เกิดจากคำนามกับปัจจัยมีคำอีกประเภทหนึ่งซึ่งพบมากในภาษาบาลี นอกจากคำที่เกิดจากธาตุกับปัจจัยดังที่กล่าวมาแล้วคือ คำที่เกิดจากคำนามกับปัจจัย หรือที่เรียกว่า ตัทธิตคำนามที่ประกอบด้วยปัจจัยเหล่านี้เป็นไปได้ทั้งนามนาม และคุณนามแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ 1 สัมมัญญัตตัทธิต 2 ภาวตัทธิต 3 อัพยตัทธิต ดังจะได้กล่าวต่อไป

1. สัมมัญญัตตัทธิต คือคำนามที่ประกอบด้วยปัจจัยหมู่หนึ่ง ปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ ฌิก อิก วนฺตุ มนฺตุ อิม อี ทร เป็นต้น ตัวอย่างที่พบในเถรีคาถา

สกุณ - ฌิก	เป็น	สากุณิโก	"นายพรานนก" (300:539)
อฏฺฐสฺสจฺจ - อิก	เป็น	อฏฺฐสฺสจฺจิก	"มีองค์แปด" (222:527)
สีล - วนฺตุ	เป็น	สีลวตี	"คนมีศีล"
สติ - มนฺตุ	เป็น	สติมนฺโต	"คนมีสติ"
บาป - อิม	เป็น	ปาปิมา	"คนมีบาป"
จาคฺคฺทฺทส - อี	เป็น	จาคฺคฺทฺทสี	"ที่ลืบลี"

³สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ บาลีไวยากรณ์ อาชยาดและกิตติ์, หน้า 196.

ปิย - ตร เป็น ปิยโตร "เป็นที่รักยิ่ง" (377:548)

2. ภาวศัพท์ คือคำนามที่ประกอบด้วย ตฺ ตฺ ญ ตฺน ตา ณ ญ ตัวอย่างใน
เถรีคาถา

กลุยามิมิตฺต - ตา เป็น กลุยามิมิตฺตตา "ความมีเพื่อนดี" (213:526)

3. อพยยศัพท์ คือศัพท์ที่ประกอบด้วย ปัจจัย 2 ตัวคือ ภา และ ถ ตัวอย่างในเถรีคาถา
เช่น

ย - ภา เป็น ยภา "โดยประการใด" (83:507)

ค - ภา เป็น คภา "โดยประการนั้น" (83:507)

5.1.2.3 คำที่เกิดจากการรวมคำนามกับคำนาม ภาษาบาลีมีวิธีการสร้างคำนามอีกวิธี
หนึ่ง คือการนำคำนามหนึ่งคำมารวมกับคำนามอีกหนึ่งคำเพื่อให้เป็นคำเดียวกัน หรือที่เรียกว่า สมาส (ส -
อสุ - ณ เป็นสมาส แปลว่า การย่อ⁴) คำประเภทนี้ไม่ต้องอาศัยปัจจัยในการสร้างคำสมาสนั้นแบ่งเป็น
ลักษณะใหญ่ได้ 2 ประเภทคือ สมาสที่ลบลวิภัตติกับสมาสที่ไม่ได้ลบลวิภัตติ หากจัดตามลักษณะรูปคำที่นำมาวาง
รวมกันแล้วในเถรีคาถาแบ่งคำเหล่านั้นได้ดังนี้

1. คำที่เกิดจากคำนามกับคำนาม หมายถึงการเอาคำนามกับคำนามมาวางรวมกันซึ่ง
แบ่งออกดังนี้

ปฺคฺต - ทารานิ เป็น ปฺคฺตทารานิ "บุตรและภรรยา" (112:510)

มณฺหฺก - กจฺจปา เป็น มณฺหฺกกจฺจปา "กบและเต่า" (241:530)

ภมร - วณฺณ - สทิสฺสา เป็น ภมรวณฺณสทิสฺสา "มีสีคล้ายสีปีกแมลงภู่" (252:532)

สณฺห - มุทฺทิกา - สุวณฺณ - มณฺทิตา เป็น สณฺหมุทฺทิกาสุวณฺณมณฺทิตา

"ประดับแล้วด้วยแหวนทองคำอันงดงาม" (264:534)

ปคฺคฺล - มกฺก - วณฺณ - สทิสฺสา เป็น ปคฺคฺลิมกฺกวณฺณสทิสฺสา

"มีสีเหมือนสีของดอกมะลิคูน" (260:533)

คำสมาสที่ปรากฏในเถรีคาถาประกอบคำนามจำนวน 2 คำมีมากที่สุด 190 ศัพท์ ประกอบคำนาม
3 คำมี 41 ศัพท์ ประกอบคำนาม 4 คำมี 7 ศัพท์และประกอบคำนาม 5 คำมี 2 ศัพท์

2. คำที่เกิดจากคำนามกับคุณนาม หมายถึงคำสมาสที่เกิดจากคำหนึ่งเป็นนามนาม อีกคำ
หนึ่งเป็นคุณนามโดยไม่จำกัดว่าคำใดอยู่หน้าหรืออยู่หลังเช่น

⁴ แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรมบาลี-ไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์
พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2532), หน้า 328.

อคฺค - ฌมฺมํ เป็น อคฺคฌมฺมํ "ธรรม ประเสริฐ" (434:555)

มหา - วนํ เป็น มหาวนํ "ป่าใหญ่" (375:548)

3. คำที่เกิดจากสังขยาภิธานนาม หมายถึงสมาสที่มีสังขยาภิธานนามมารวมกันคำใดอยู่หน้าหลังก่อนก็ได้ เช่น

ปญฺจ - ขนฺธา เป็น ปญฺจกฺขนฺธา* "ชั้นห้า" (106:510)

ติ - วิชฺชา เป็น เทวิชชา** "วิชาสาม" (180:519)

ชาติ - สหฺสุสานิ เป็น ชาติสหฺสุสานิ "พันชาติ" (220:527)

4. คำที่เกิดจากการรวมสรรพนามกับนาม หมายถึงสมาสที่เกิดจากคำสรรพนามคำหนึ่งและคำนามอีกคำหนึ่งมารวมกัน สมาสชนิดนี้วางสรรพนามไว้ข้างหน้าและนาม นามอยู่หลังที่พบในเถรีคาถา เช่น

สพฺพ - สตุตฺตํ - อคฺคตฺมํ เป็น สพฺพสตุตฺตํ - อคฺคตฺมํ
"ผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง" (437:555)

5. คำที่เกิดจากสังขยาภิธานนามมารวมกัน หมายถึงการนำเอาสังขยาตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมกัน เช่น

ปญฺจ - ทส - อี เป็น ปญฺจทส "สิบห้าคำ" (31:498)

ปญฺณ - วิสฺติ เป็น ปญฺณวิสฺติ "ยี่สิบห้า" (39:500)

6. คำที่เกิดจากอพยยะกับคำนามมารวมกันโดยเอาอพยยะไว้หน้าและคำนามวางอยู่หลัง เช่น

ทุ - พลา เป็น ทุพฺพลา "อ่อนกำลัง, ทุพพลภาพ" (17:495)

นानา - กฺลา เป็น นานากฺลา "สกุลต่าง ๆ" (285:537)

5.1.3 คำกริยา หมายถึงคำที่เป็นภาคแสดงของประธานในประโยคเป็นคำที่บอกการกระทำหรือการแสดงความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งของประธานในประโยค คำกริยาในภาษาบาลีแบ่งออกได้ดังนี้

5.1.3.1 กริยาภิกตํ หมายถึงคำกริยาที่สร้างมาจากธาตุและปัจจัยหมู่หนึ่งใช้เพื่อบอกปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล รูปของกริยาภิกตม์ทั้งที่แจกวินิตติได้และแจกวินิตติไม่ได้ กริยาภิกตม์แต่ละประเภทมีดังนี้

* ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

** วิชาสาม ได้แก่ ปุพฺเพสนิวาสนุสสติญาณ คือ การระลึกชาติหนหลังได้ จตุปปากญาณ รู้จักกำหนดจุดและเกิด อาสวักขณญาณ การรู้จักทำอัสวะให้สิ้น

1. กริยาภิกถ์บอกปัจจุบันกาล คือคำกริยาที่นำธาตุมาประกอบกับปัจจัยหมู่หนึ่งรูปที่สำเร็จออกมาบอกว่าเป็นปัจจุบันกาล นิยมใช้เป็นกริยาในระหว่างประโยค ปัจจัยที่บอกว่าเป็นปัจจุบันกาลนี้ได้แก่ อนุต มาน และอาน⁵ ธาตุที่ประกอบกับปัจจัยเหล่านี้มีการแจกรูปวิภคติไปตามประธานของประโยค กริยาภิกถ์บอกปัจจุบันกาลในไตรคาถาดังตัวอย่างที่ใช้คือ

ปฺสุ - เอ - อนุต เป็น โปเสนฺตา "เลี้ยงดูอยู่" (112:510)

ภิกฺข - อ - มาน เป็น ภิกฺขมานา "ขออยู่" (123:512)

ภชฺ - อ - มาน เป็น ภชฺมาโน "คบอยู่" ((213:526)

การใช้กริยาภิกถ์บอกปัจจุบันกาลในไตรคาถาเมื่อแยกแต่ละปัจจัยจะได้ดังนี้

ที่ใช้ อนุต ปัจจัย พบว่าใช้ทั้งหมด 48 ศัพท์ ที่มีธาตุประกอบกับปัจจัยซ้ำกันมากที่สุดคือ ญา ธาตุ ซึ่งแปลว่า "รู้" ซ้ำกันทั้งหมด 8 คำ นอกจากนี้ธาตุที่ประกอบกับปัจจัยรองลงมาก็คือ คม ธาตุซึ่งแปลว่า "ไป" มี 4 คำ กร ธาตุ แปลว่า ทำ และ ทิสฺ ธาตุ แปลว่า "เห็น" พบอย่างละ 2 คำ

ที่ใช้ มาน ปัจจัยมีทั้งหมด 29 ศัพท์ ธาตุที่นำมาประกอบกับปัจจัยซ้ำมากที่สุดคือ สิกฺข ธาตุ แปลว่า "ศึกษา" พบทั้งหมด 6 คำ ส่วนธาตุที่ประกอบกับปัจจัยรอง ๆ ลงมาก็คือ วิชฺ ซึ่งแปลว่า "มีอยู่" มี 3 คำ ภชฺ ธาตุ แปลว่า "คบ" เท่าที่พบมี 2 คำ ส่วน อาน ปัจจัยไม่พบที่ใช้ในไตรคาถาแต่พบในคัมภีร์อื่น ๆ⁶ เช่น ธรรมบท

2. กริยาภิกถ์บอกอดีตกาล คือคำกริยาที่นำธาตุมาประกอบกับปัจจัยรูปที่สำเร็จออกมาบอกว่าเป็นเหตุการณ์ในอดีต ปัจจัยที่บอกอดีตกาลได้แก่ ตาวิ ต หรือ น⁷ ปัจจัย ปัจจัยที่บอกอดีตกาลนี้อาจใช้เป็นกริยาหลักคุมประโยคก็ได้เช่น คำว่า โส คโต แปลว่า เขา ไปแล้วหรือใช้เป็นกริยาระหว่างภายในประโยคก็ได้ ถ้าใช้เป็นกริยาภายในประโยคต้องแจกรูปวิภคติ พจน์ ไปตามตัวประธานหรือตัวที่มีความสัมพันธ์กัน กริยาภิกถ์บอกอดีตกาลในไตรคาถาเช่น

อนฺ - ปตุ - ต เป็น อนฺปตุโต "บรรลุแล้ว" (38:499)

ปฺริ - ปฺรุ - น เป็น ปฺริปฺรุณา "เต็มแล้ว" (3:492)

คิฺรุ - น เป็น คิฺรุณา "ข้ามแล้ว" (363:546)

⁵ Wilhelm Geiger, Pali Literature and Language, p. 214.

⁶ Ibid. p. 217.

⁷ Ibid. p. 217-221.

หมายเหตุ ภาษาบาลีไวยากรณ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ไม่ถือว่ามี น ปัจจัย แต่ ต ปัจจัยเปลี่ยนนฺน เมื่อที่สุดธาตุเป็น ท และเปลี่ยนเป็น ญฺณ เมื่อที่สุดธาตุเป็น ร เช่น จหฺ ธาตุ+ต เป็น จนฺโน, ชิฺรุ ธาตุ+ต เป็น ชิฺรุโณ เป็นคัน

กริยาภิกขบอทอดีตคาลที่พบมากที่สุดใถรีคาลา คือกริยาที่ประกอบด้วย ต ปัจจัย พบที่ใช้อย่าง โดคเดี่ยว อย่างคำว่า กโถ กตา หรือ กคฺ และพบที่สมาสกับคำอื่นอย่างคำว่า คตโยพุหนา หรือสงฆาฎิปารุตา เป็นต้น กริยาภิกขบประกอบด้วย ต ปัจจัยทั้งหมด 585 คำในจำนวนคำเหล่านี้ ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยซ้ำกันมากที่สุดคือ กรุ ธาตุ ซึ่งแปลว่า "ทำ" มีซ้ำกันจำนวน 43 คำ ธาตุที่ใช้ซ้ำกันรอง ๆ ลงมาคือ คมุ ธาตุ แปลว่า "ไป" วชฺ ธาตุ แปลว่า "เว้น" หรือ "บวช" สมุ ธาตุ แปลว่า "สงบ" ชนุ ธาตุ แปลว่า "เกิด" ปคฺ ธาตุ แปลว่า "ถึง" หรือ "บรรลุ" เป็นต้น

กริยาที่ประกอบด้วย น ปัจจัยในเถรีคาลามีใช้น้อยพบเพียง 14 ศัพท์ เช่น คำว่า วิกขีโณ⁸ แปลว่า "สิ้นไปแล้ว" ลุนเกสิ⁹ แปลว่า "มีหมอนเขาดอนออกแล้ว" ทินฺนา¹⁰ แปลว่า "อันเขาให้แล้ว" คำนี้ภาษาปรา- กฤติใช้ ทินฺนา ส่วนสันสกฤติใช้ ทคฺตา¹¹ ส่วนทาวี ปัจจัย ไม่พบที่ใช้ในเถรีคาลา แต่สามารถพบได้ในที่อื่น ๆ อย่างคำว่า มุคฺตาวี¹² "กินแล้วหรือบริโภคนแล้ว" สุกาวี "ฟังแล้ว" วุสิคาวี¹³ "อยู่แล้ว" และนิกิฬิตาวี¹⁴ แปลว่า "เล่นแล้ว"

3. กริยาภิกขบอทอดีตคาล หมายถึงคำกริยาที่นำธาตุมาประกอบด้วยปัจจัยหนึ่งแล้ว รูปที่สำเร็จออกมาจะบอกเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และบอกถึงความจำเป็นหรือการคาดคะเน ปัจจัยที่บอทอดีตคาลนี้ได้แก่ ตพฺพ อนีย ย คยฺย เคยย¹⁵ การนำธาตุมาประกอบด้วยปัจจัยเหล่านี้พบน้อยในเถรีคาลา มีอยู่เพียง 5 ศัพท์ คือ

ปคฺ - ตพฺพ	เป็น	ปคฺตพฺพ	"ฟังบรรลุ"	(60:503)
ภชฺ - อี - ตพฺพ	เป็น	ภชิตพฺพ	"ควรคบ"	(214:526)
กรุ - อนีย	เป็น	กรณีย	"ควรทำ"	(223:527)
พนฺธ - อนีย	เป็น	พนฺธณีย	"ฟังผูก"	(350:546)
ชญ - อี - ตพฺพ	เป็น	ชญิตพฺพ	"ควรพยายาม"	(495:562)

⁸ ชุ. เถรี 26/22/496

⁹ ชุ. เถรี 26/107/510

¹⁰ ชุ. เถรี 26/464/550

¹¹ Wilhelm Geiger, Pali Literature and Language p. 220.

¹² วินย. ม. 2/478/260, 486/264.

¹³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ บาลีไวยากรณ์ อาชยาดและภิกขุ, หน้า 207.

¹⁴ Wilhelm Geiger, Pali Literature and Language p. 221.

¹⁵ Ibid. pp. 221 - 224.

ส่วนธาตุที่ประกอบปัจจัยที่เหลือคือ ย คาย คยฺย และ เตยฺย ไม่พบในเดรีคาถา ปัจจัยเหล่านี้ใช้ในภาษาลีขุคเก่ามีปรากฏอยู่ในบางคัมภีร์ เช่น ย ปัจจัย ประกอบกับ หา ธาตุ เป็น หนฺย¹⁶ และ ประกอบกับ กรุ ธาตุ เป็น การย เป็นต้น ส่วนที่นำธาตุมาประกอบกับ คยฺย เช่น ญาคยฺย "ควรรู้" เตยฺย ปัจจัย เช่นคำว่า ฏฺเฐยฺย "พึงเห็น" คาย ปัจจัย ใช้ในรูปของ เหตุกัตตุวาจก เช่นคำว่า ฆาเตตาย "พึงให้ฆ่า" ซาเปตาย "พึงให้ชนะ"¹⁷

๕. กริยาภิกตฺกบอภอตีตกาลที่ไม่แจกรูปไปตามประธานของประโยค มีกริยาภิกตฺกบอภอจำนวนหนึ่ง เมื่อนำธาตุมาประกอบกับปัจจัยเหล่านี้แล้วจะไม่มีกริยาแจกรูป ประกอบด้วยปัจจัย ตฺวา ตฺวาน และ ย* กริยาภิกตฺกเหล่านี้พบมากในเดรีคาถา และในคัมภีร์ภาษาลีขุคทั่ว ๆ ไปดังตัวอย่างที่ใช้

คฺม - ตฺวา	เป็น	คฺนฺตฺวา	"ไปแล้ว"	(93:508)
ลภฺ - อี - ตฺวาน	เป็น	ลภิตฺวาน	"ได้แล้ว"	(90:508)
อา - ทา - ย	เป็น	อาทาย	"ถือเอาแล้ว"	(49:501)

มีการใช้กริยาภิกตฺก ตฺวา ปัจจัย 85 ครั้ง ตฺวาน ปัจจัย 56 ครั้ง และน ปัจจัย 15 ครั้ง

5.1.3.2 กริยาอาชยาค เป็นกริยาประเภทหนึ่งที่ใช้คุมประโยคอันเป็นภาคแสดงของประธาน กริยาอาชยาคเป็นคำที่ประกอบมาจาก ธาตุ ปัจจัย และวิภक्ति เมื่อประกอบแล้วรูปสำเร็จจะบอกให้ทราบถึงกาล บท บุรุษ วาจก และมาลา ลักษณะที่ใช้กริยาอาชยาคในเดรีคาถามีดังนี้

1. วัตตมานาวิภक्ति ใช้บอกปัจจุบันกาลโดยเพ่งถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า "วัตตมานา" ตามรูปศัพท์แปลว่า "เป็นไปอยู่" ตัวอย่างเช่น

อฺปฺปลํ สีวิตฺ มฺยฺหํ ชฺรา พยาธิ จ มฺหฺนฺติ (95:508)

ชีวิตของคนเราเป็นของน้อย ชราและพยาธิย้ายื่นอยู่เสมอ

2. ปัญฺจมีวิภक्तिตามรูปศัพท์ "ปัญฺจมี" แปลว่า "ที่ 5" คัมภีร์มูลกัจจายน์ ท่านเรียกว่า "อนุกกาล" แปลว่า กาลที่กล่าวแน่ลงไม่ได้¹⁸ ลักษณะการใช้ดังนี้

¹⁶Ibid. p. 237.

¹⁷Ibid. pp. 229 - 230.

* หมายเหตุคำภาษาลีขุคไวยากรณ์ของสมเด็จพระสมณเจ้าฯ ไม่มี ย ปัจจัย แต่ท่านได้อธิบายไว้ว่า ถ้า ธาตุที่มีอุปสรรคอยู่หน้าให้แปลง ญฺ ตฺวา ตฺวาน เป็น ย อย่างคำว่า อาทาย "ถือเอาแล้ว" ปทาย "ละแล้ว" นิสฺสาย "อาศัยแล้ว" เป็นต้น

¹⁸พระมหานาค อุปนาโค ป. ๓. ๙, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 7.

2.1 ใช้ในลักษณะการขอร้องหรือการอ้อนวอนเช่น

เอหิ กาศ นิวตฺตสฺสุ ภฺนุชฺ กามะ ยถา ปุเร (296:501)

ท่านกาสะชา ขอท่านจงกลับมาเสพกามเหมือนในกาลก่อนเกิด

2.2 ใช้ในลักษณะของการบังคับเช่น

ปุริโส อํกุสมาทาย เทหิ ปาหนฺติ ยาจติ (49:501)

บุรุษถือขอแล้วสั่งว่า เจ้าจงเหยียดเท้าออก

2.3 ใช้ในความหมายการอวยพรหรือการให้พรเช่น

โส เต อิชฺชตุ สํกปโป ยํ ทฺวํ ปตุเถสิ สุนฺทริ (330:543)

ลูกสุนทรี่ ขอความค้ำารในการออกบวชของเจ้า จงสำเร็จตามที่

เจ้าปรารถนาเกิด

3. สัตตมีวิภคฺติ ตามรูปศัพท์ "สัตตมี" แปลว่าที่ 7 มีลักษณะเหมือนกับปัญญาวิภคฺติ เป็นกาลที่กำหนดไว้ไม่แน่นอน การใช้มีลักษณะดังนี้

3.1 บอกความกำหนด คือการคาดคะเนเช่น

สเจ อิมานฺทโย เต ปาปํ ปุพฺเพ กตํ วเนยฺยํ

ปญฺญปิมา วเนยฺยํ เต เตน ทฺวํ ปริพานโร อสฺส (243:531)

ถ้าแม่น้ำเหล่านี้ฟุ้งน้ำบาปที่ท่านทำไว้แล้วในกาลก่อนไปได้ไซ้ร้ แม่น้ำเหล่านี้

ก็ฟุ้งน้ำบุญมาให้ท่านบ้าง เพราะบุญกรรมนั้นท่านพึงเป็นผู้เห็นห่างจากพระศาสนา

3.2 บอกความปรารถนาเช่น

อนุชานาหิ เม อยะเย อิจฺเจ สาวตฺถิ คนฺตเว (333:543)

ข้าแต่ท่านแม่ ดิฉันปรารถนาที่จะไปเมืองสาวตฺถิ ขอท่านแม่จงอนุญาต

ให้หม่อมฉันไปเกิด

4. อัชชัตตนิวิภคฺติ ใช้บอกอดีตกาล ตามรูปศัพท์ อัชชัตตนิ แปลว่า "มีแล้วในวันนี้"

หมายถึงกล่าวเหตุการณ์ที่ล่วงไปแล้วในวันนี้ ตัวอย่างเช่น

ทิวาวินหารา นิกฺขมฺม คิชฺฌณฺณุมฺหิ ปุพฺพเต

นาคํ โอคานมฺมุคฺคิณฺณํ นทิตีรมฺหิ อหฺทสํ (48:501)

เราออกจากที่พักในเวลากลางวันบนภูเขาคิชฌณฺณ ได้เห็นช้างลงสู่แม่น้ำ

แล้วขึ้นจากแม่น้ำนั้น

5. ภวิสสันติ ใช้บอกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต ตามรูปศัพท์คำว่า "ภวิสสันติแปลว่า จักมี" หมายถึงสิ่งที่จะเกิดมีข้างหน้า

5.1 ใช้ในการคาดคะเนถึงเหตุการณ์ที่จะต้องเกิดขึ้นในอนาคตเช่น

สคฺคํ นฺน คฺมิสฺสันติ สพุเพ มนุชฺชุกจฺฉปา

นาคา จ สฺสูมารา จ เย จญฺญเญ อุตฺเทก จรา (241:530)

กบ เต่า นาก จระเข้ และสัตว์เหล่าอื่นทั้งหมดจักพากันไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน

5.2 ใช้ในความหมายให้การรับรองเช่น

คฺสุสฺส จ วรมาลี ทาวเท ราโค ชมาปยิ จ นํ

โสคฺคฺติ ลียา พุรฺหมจารินี น ปุโน เอตฺสํ ภวิสฺสฺติ (399:551)

ในทันใดนั้นความกำหนัดในนัยน์ตาของนักแสดงคนนั้นได้หายไปแล้ว นักแสดงคนนั้นได้ขอให้พระเถรเรียกโทษให้ด้วยคำว่า ข้าแต่ท่านผู้ประพฤติพรมจรรย์ ขอความสวัสดิ์สิ่งมีแก่ท่าน การประพฤตินาจารย์เช่นนี้จักไม่มีอีกต่อไป

5.3 ใช้ในความหมายการคูหมั้นเหยียดหยามเช่น

ทหรา จ อปาปิกา จาลิ กิณฺเต ปุพฺพชฺชา กริสฺสฺติ

นิกฺขิป กาสายจิวริ เอหิ รามเส สุปฺปฺยิตฺเต วเน (37:548)

(ชายเจ้าชู้กล่าวกับพระเถรี) ท่านยังเป็นสาวที่รูปร่างก็ไม่เลว การบรรพชาจักทำประโยชน์อะไรให้ท่านได้ ท่านจงเปลื้องจิวรอันยอมด้วยน้ำฝาดออกเสียเถิดแล้วมารื่นรมย์กันในป่าไม้อันมีดอกไม้บานสะพรั่งเถิด

6. กาลาติปัตติวิภคฺติ บอกอนาคตกาลแห่งอดีตเช่น

สุมฺคฺตํ มํ มนฺญูมานา จาปา ปุคฺตมฺโถสยิ

จาปาย พนฺธนํ เจตุวา ปุพฺพชิสฺสํ ปุเร อหํ (293:538)

เมื่อก่อนนางจาปาคูหมั้นเราว่า มัวแต่ปลอบโยนลูกเยาเยี้ยเราต่าง ๆ เราจึงตัดเครื่องผูกของนางจาปาแล้วก็ออกบวช

เถรีเถลามีคำกริยาภคฺกบางตัวซึ่งพบได้ไม่บ่อยในคัมภีร์บาลีทั่ว ๆ ไป คำกริยาภคฺกเหล่านี้ได้แก่คำที่ประกอบด้วยปัจจัยต่อไปนี้

1. ตเวและตฺเย¹⁹ ปัจจัยทั้ง 2 ตัวนี้เป็นลักษณะอภัยขกริยา คือตามรูปศัพท์แล้วไม่แจกวิภคฺติ

¹⁹ Wilhelm Geiger, Pali Literature and Language, pp. 224 - 226.

ไปตามตัวประธานของประโยค คเว และ คฺเย บัจฉัยทั้ง 2 ตัวนี้ เมื่อนำไปประกอบกับธาตุแล้วมีลักษณะ เป็นอาการนามใช้ประกอบกับจตุตถีวิภัตติเพียงอย่างเดียว อย่างคำว่า มริคฺเย คณฺเฑคฺเย และ เหคฺเย²⁰ การใช้ คเว และ คฺเย บัจฉัยในไตรศกาทพบอย่างละศัพท์คือ

คเว บัจฉัย

อนฺชานาหิ เม อฺยฺเย อิจฺเจ สาวตฺถิ คณฺคเว

สีหนาทํ นทิสฺสามิ พฺพุทฺเสฏฺฐสฺส สนฺติเก (333:543)

ข้าแต่ท่านแม่ ดิฉันปรารถนาเพื่อไปเมืองสาวตถิ ขอท่านแม่จงอนุญาตให้ดิฉันไปเกิด ดิฉันจักบันลือสีหนาทในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

คฺเย บัจฉัย

นปิทํ อฺปรชฺฌํ กิญฺจิ นปิทํ หิเสว น คณฺมา ทฺพฺพจนํ

กิ สกฺกา กาทฺคฺเย ยํ มํ วิเทสฺสเต ภคฺตา (420:553)

ดิฉันไม่ได้ทำผิดอะไรและไม่ได้ทำให้เขาเดือดร้อนอะไรและไม่ได้ดูหมิ่นอะไร ดิฉัน จักอ้างกล่าวคำชู้ หยาบอะไรอันเป็นเหตุให้สามเณรดิฉันได้เล่า

2. บัจฉัย อฺยิ บัจฉัยตัวนี้เมื่อลงประกอบกับธาตุแล้วจะไม่มีอาการแจกรูปวิภัตติไปตามตัวประธาน เป็นลักษณะเฉพาะที่พบไม่มากนักในภาษาบาลี อฺยิ บัจฉัย มีความหมายเท่ากับ ย บัจฉัย ความหมายบอก อดีตกาลที่พบในคัมภีร์อื่น ๆ เช่น คำว่า

เปกฺขิย จินฺตฺย การฺย นิจฺฉิย อติตฺริย นิตฺถิย อวชานิย สฺถิย²¹

ในไตรศกาทศัพท์ลง อฺยิ บัจฉัย เท่าที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาพบมีทั้งหมด 15 ศัพท์คือ

วิราชฺย "คล้ายแล้ว" (18:496)

อภิรุหฺย "ก้าวขึ้นแล้ว" (27:497)

นิกฺขชฺย "คว่ำแล้ว" (28:497)

ปทาลิย "ทำลายแล้ว" (28:497)

พฺนฺชฺย "ผูกแล้ว" (81:507)

ฉพฺหฺย "หึ่งแล้ว" (93:509)

ทกฺขฺย "เห็นแล้ว" (383:549)

²⁰ Ibid. p. 225.

²¹ Ibid. pp. 230 - 231.

ชานีย	"รู้แล้ว"	(390:550)
อุปานีย	"ควักออกแล้ว"	(398:550)
ลึงคิย	"กอดแล้ว"	(400:551)
อาหนิย	"กระทบกระทั่งแล้ว"	(400:551)
ปสสิย	"เห็นแล้ว"	(401:551)
กริย	"ทำแล้ว"	(404:551)
ฉินุทิย	"ตัดแล้ว"	(482:560)
วิวชูชิย	"ละเว้นแล้ว"	(167:517)

3. คุณ ปัจจัย ในเดรีคาตามืออยู่เพียงศัพท์เดียวคือ อปกริคุณ ดังตัวอย่างที่ใช้เช่น

ตสุเสตํ กมุผลํ ยํ มํ อปกริคุณ จจฺจนฺติ

ทาสีว อปฺภฺรฺหฺนฺตี ตสุสปี อนุโต กโต มยา (449:556)

สามีทุกคนได้หย่าร้างดิฉันผู้บำรุงอยู่เหมือนนางทาสีนี้คือ ผลกรรมที่ขับไล่ภรรยาของ
ชายอื่น และการบังคับสามีให้ขับไล่ภรรยาตน ที่สุดแห่งบาปกรรมนั้นดิฉันสำเร็จแล้ว

5.3 ลักษณะการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดความงามในแง่ความหมายและเสียง

ความงามของภาษาบาลีในแง่ความหมายและเสียง ในไตรปิฎกเป็นความงามที่ทำให้ไตรปิฎกมีคุณค่า ความงามในที่นี้หมายถึง ความงามตามหลัก อลังการศาสตร์ คือเป็นการประดับตกแต่งให้การเขียนหรือการพูดมีความไพเราะสละสลวยยิ่งขึ้น และถูกต้องตามแบบแผนของภาษาบาลี

คัมภีร์อลังการศาสตร์ของวาคุภฏ ให้คำนิยามของคำว่าอลังการว่า "หมายถึงเครื่องประดับของคำประพันธ์ และคำว่า อลังการศาสตร์ หมายถึง ตำราที่ว่าด้วยประดับตกแต่งได้แก่ ตำราประเภทหนึ่งเป็นภาษาสันสกฤต ที่กล่าวถึงประโยชน์วิธีแต่งหนังสือและวิธีพิมพ์หนังสือประเภทวรรณคดี"²²

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ที่แต่งเป็นภาษาบาลีที่กล่าวถึงเรื่องอลังการด้านต่าง ๆ ได้แก่ คัมภีร์สุโฆธอลังการ ของพระสังฆรักขิตมหาสามี ท่านกล่าวว่า อลังการนั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สุโฆธอลังการว่า

หุวิปุกการา อลงการา ตตุถ สหุตตุถเภทโต

สหุตตุถา อนุธนามา จ ตัสซุชิตา ตทาวลี

อลังการในอติการแห่งพันธาลังการนั้น มี 2 ประเภทโดยประเภทแห่งศัพท์และอรรถ (ศัพท์าลังการ และ อติธาลังการ) ศัพท์และความแห่งศัพท์ที่ร้อยกรองแล้วตาม

อลังการนั้น เป็นเรื่องเป็นราว ได้นามว่า "พันธะ" แล²³

บทประพันธ์ที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า อลังการด้านเนื้อหาเช่น การรู้จักสรรหาคำมาเปรียบเทียบ เรียกว่า อติธาลังการ และอลังการด้านเสียง เช่น มีเสียง สัมผัสคล้องจองกัน เรียกว่า ศัพท์าลังการ การรจนาไตรปิฎกนั้น กวีได้ใช้อลังการทั้ง 2 ประเภทนี้ ในแต่ละประเภทนั้นมีอรรถอธิบายดังนี้

²² วาคุภฏ, อลังการศาสตร์ แปลโดย ป.ส. ศาสตร์. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2504), หน้า 41.

²³ พระสังฆรักขิตมหาสามี, สุโฆธอลังการ แปลโดย นาวาอากาศเอก เข้ม ประพัฒน์ทอง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2512), หน้า 14.

5.3.1 อธิรณาลังการ คือ ความงดงามด้านความหมาย หมายถึงการให้สื่อความหมายที่ดี มีการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่งเพื่อให้มองเห็นภาพพจน์สิ่งนั้น อธิรณาลังการนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. อุปมา 2. รูปกะ อธิรณาลังการที่พบมากในไตรปิฎก ได้แก่ อธิรณาลังการด้านอุปมา ส่วนรูปกะนั้นมีน้อย รายละเอียดของแต่ละประเภทนั้น ดังนี้

5.3.1.1 อุปมา หมายถึง การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนกับสิ่งหนึ่ง บางครั้งเรียกว่าอุปมาอุปไมย โดยเรียกสิ่งหนึ่งมาเปรียบว่าเป็น อุปมา ส่วนสิ่งที่รับเปรียบว่าเป็น อุปไมย เช่น เปรียบหน้าเหมือนดอกบัว การเปรียบอย่างนี้ บัว เป็น อุปมา ส่วนหน้าเป็น อุปไมย อุปมานี้ตามความเห็นของพระยาอุปกิตศิลปสาร²⁴ จัดเป็น อุปมาโวหาร ซึ่งเป็นโวหารประเภทหนึ่งในจำนวนโวหาร ทั้ง 5 ประเภท คือ 1. บรรยายโวหาร 2. เทศนาโวหาร 3. พรรณนาโวหาร 4. อุปมาโวหาร 5. สาธกโวหาร อุปมาตามคัมภีร์สุโขธาละลังการ แบ่งออก 3 ประเภท²⁵ คือ 1. สหุทคฺมฺมา รู้ด้วยศัพท์ คือ มีศัพท์ระบุอุปมาปรากฏอยู่ 2. อหุทคฺมฺมา รู้ได้ด้วยอรรถ หมายความว่าไม่มีศัพท์ที่ระบุอุปมา แต่ความหมายระบุว่าเป็น อุปมา 3. วากฺยคฺตฺวึสฺยา มีความของพหุเป็นวิสัย หมายความว่า ไม่มีศัพท์ระบุอุปมา ไม่มีความบ่งว่าเป็นอุปมา แต่เมื่อรวมความเข้าที่ประโยคแล้วรู้ได้ว่าเป็น อุปมา อุปมาแต่ละประเภทในไตรปิฎก มีดังนี้

1. สหุทคฺมฺมา รู้ด้วยศัพท์ คือ มีศัพท์ระบุอุปมาปรากฏอยู่มี อิว ศัพท์ เป็นต้น ศัพท์ที่ใช้บอกอุปมาในคัมภีร์สุโขธาละลังการกล่าวไว้มี 53²⁶ ศัพท์ ได้แก่ อิว ว อตุลฺย สมาน นิก สุนฺนิก ยถา สงฺกาส ตฺลิต ปกาส ปฏฺรูปก สริ สริกฺข สฺวาทิ วิโรติ สหิส วิย ปฏฺิปกฺข ปจฺจนิก สมกฺข อุปฺมิต อุปฺมา ปฏฺิพฺมฺห ปฏฺิจฺจนฺน สฺรูป สม สมฺมิต สวณฺณ อาภา ปฏฺินิธิ สธมฺม สาธารณ สจฺจาย สลฺกฺขณ ชยติ อุกฺโกสฺติ หลิ ปฏฺิคชฺชติ นุพฺพติ อุตฺตฺยฺยติ นินฺนฺหติ อวชานาติ อิสฺสฺติ รุณฺนฺติ โจรฺเรติ วิลฺมฺบฺติ วิวฺหติ อธิโรหติ วิคาหเต อเนวติ อนุพฺพฺนฺติ นิเสเชติ และอนุกฺโรติ

ในไตรปิฎกามีศัพท์ที่ระบุคำอุปมาปรากฏ 7 ศัพท์ คือ อิว ว วิย ยถา อุปฺมา สหิส สุนฺนิก ในแต่ละศัพท์ที่ใช้ดังนี้

²⁴ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 338-345.

²⁵ พระสังฆราชคฺคิมหาสามี, สุโขธาละลังการ, หน้า 146.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149-150.

1. อิว ศัพท์ ปรากฏว่าใช้ 7 ครั้ง คือ ปรากฏในคาถาที่ 2, 3, 268, 383, 388, 396, 397 การเปรียบมีลักษณะดังนี้

ก. เปรียบจิตที่มีกิเลส เหมือนดวงจันทร์ ถูกราหูจับ หมายถึง จิตที่ไม่ส่องใส แฉกเช่น ราหูจับดวงจันทร์ ก็ทำให้ดวงจันทร์ไม่เจิดจ้า เช่น

มุตเต มุญจสุตฺติ โยเคหิ จนโท ราหคโค อิว
วิปฺมุตฺเตน จิตฺเตน อนณา ภูฏชานี ปิณฺฑกั (2:492)

ดูก่อนนางมุตตา เธอจงปล่อยจิตจากกิเลสเครื่องประกอบ
ทั้งหลาย เหมือนพระจันทร์ถูกราหูจับแล้วพ้นจากเครื่องเศร้าหมอง
ฉะนั้น เธอจงเป็นผู้ไม่มีหนี้ บริโภคก่อนข้าวด้วยจิตที่หลุดพ้นแล้วเกิด

ข. เปรียบคนมีธรรม เหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ หมายถึงคนมีธรรม มีจิตใจ
เอิบอิ่ม ส่องใส เหมือนกับพระจันทร์เพ็ญที่กำลังเจิดจ้าอยู่กลางนภาภาศเช่น

ปฺญฺเณ ปุรฺสุตฺติ ธมฺเมหิ จนโท ปณฺนรเสริว
ปริปฺญฺณาย ปญฺญาย ตโมกฺขนฺธํ ปทาลยา (3:492)

ดูก่อนนางปญญา เธอจงบริบูรณ์ด้วยธรรมทั้งหลาย
เหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ ฉะนั้น เธอจงทำลายความมืด
ด้วยปัญญาอันบริบูรณ์เกิด

ค. เปรียบแข่งเหี่ยวแห้งเหมือนคันทงา หมายถึงแข่งที่เหี่ยวลีบ เนื้อที่เคยเต่งตึง
ก็กลับหย่อนยาน อันเป็นลักษณะของคนแก่ เช่น

สฺนฺหนุปรสฺวณฺณมฺมุฑิตา
โสภเต สฺ ชงฺฆา ปุเร มม
ตา ชราย คิลทตฺถาริว

สจฺจวาทิวจันฺ อณฺญญา (268 : 535)
เมื่อก่อนแข่งทั้งสองของเรา ประดับด้วยทองรูปพรรณ
อันงดงาม เดี่ยวนี้กลับเหี่ยวแห้งเหมือนคันทงา เพราะชรา
พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสคำจริง เป็นคำจริงแท้
ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

พ. เปรียบดวงตามู่หญิงเป็นเหมือนตาเนื้อทรายและกินนรี การเปรียบเช่นนี้ กวีทรงหมายถึง ดวงตาของผู้หญิงมีลักษณะโตกลม คำศัพท์ มีแนวไว้เคียงสา จึงมองดูสวยงาม การเปรียบตาของหญิงสาวเหมือนตาเนื้อทรายหรือตากวางนี้มักพบได้ในวรรณคดีสันสกฤตและ วรรณคดีบาลี เช่น "นางมีตาคุดตากวาง" ในเรื่องปริยทรรคิกา เปรียบตาของนางว่า "กลอก ไปมาด้วยความหวาดกลัวประคุดตากวางที่กลอกไปมา" ²⁷ ในพระไตรปิฎก ก็กล่าวเปรียบไว้ ท่านองนี้เหมือนกัน ²⁸

ในเกร็ดคำดา คาถาที่ 383 ชายเจ้าชู้คนหนึ่ง เข้ามาเกี้ยวพาราสี พระสุภาวีกัมพนิภา เถรีและได้เปรียบตาของท่านว่าเหมือนตาของเนื้อทรายและกินนรี เช่น

อกซัน	จ	ศุริยาริว	กินนริยาริว	ปพพตุนคร	
ตว	เม	นยนานิ	ทกขिय	ภियโย	กามรติ ปาวุณฺติ (383:549)

นัยน์ตาทั้งสองของท่านเหมือนนัยน์ตาเนื้อทรายและเหมือนนัยน์ตาของกินนรี ที่เที่ยวไปตามซอกเขา ความรักของเราเกิดขึ้นอย่างรุนแรง เพราะเห็น นัยน์ตาทั้งคู่ของท่าน

2. ว ศัพท์ มีใช้ 23 ครั้ง ปรากฏในคาถาที่ 1, 115, 253, 254, 256, 259, 261, 262, 265, 266, 278, 298, 300, 302, 348, 350, 376, 377, 400, 449, 491, 510, 511 ลักษณะการเปรียบด้วย ว ศัพท์ มีเปรียบสิ่งเป็นนามธรรม กับรูปธรรม และเปรียบสิ่งเป็นรูปธรรมกับ สิ่งเป็นรูปธรรม เช่น

ก. เปรียบคนที่สิ้นราคะ เหมือนน้ำผักคองที่แห้งอยู่ในหม้อ ความหมายของการเปรียบนี้ หมายถึงคนที่สิ้นราคะแล้ว แม้สิ่งที่เป็นกามารมณ์มากระทบราคะของบุคคลนั้นก็ไม่เกิดขึ้นอีก เหมือนน้ำผักคองที่แห้งอยู่ในหม้อแม้จะตบจนเตาไฟอีกก็ไม่ทำให้ผักคองนั้นเดือดได้ ลักษณะการเปรียบเป็น

²⁷ คารุณี บุรณวัฒน์, "อุปมาในบทละครสันสกฤตตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึง 12"

วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศาสตร์ ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522, หน้า 65.

²⁸ ชู. ชา. 28/62/9 ; 1769/236; 2675/353.

สุขี สุพาหิ เถรีเก กตุวา โจเทเน ปารุตา
 อุปสนุโต หิ เต ราโค สุขุชทากัว กุมภิชฺย (1:492)
 คุณก่อนพระเถรี ท่านจงหม้มจิรวของท่านให้สบายเถิด เพราะว่า
 ราคะของท่านสงบแล้ว เหมือนน้ำผักคองที่แห้งอยู่ในหม้อ ฉะนั้น

ข. เปรียบจิตที่ฝึกให้เกิดสมาธิเหมือนม้าอาชาไนยที่ฝึกดีแล้ว ความหมายของการ
 เปรียบนี้ หมายถึงบุคคลเมื่อฝึกจิตให้เกิดสมาธิได้ก็มีประโยชน์อย่างมากเพราะจิตที่เป็นสมาธิกันนั้นทำ
 ให้เกิดปัญญา เหมือนม้าอาชาไนยที่ฝึกดีแล้ว สามารถนำไปใช้งานได้ทันที การเปรียบอย่างนี้ เช่น

ตโต จิตฺตํ สมาเธสี อัสโส ภทฺโรว ชานโย
 ตโต ธีปํ คเหตุวาน วิหารํ ปาวีสี อหํ (115:511)
 ฉะนั้น เราฝึกจิตให้เป็นสมาธิ เหมือนม้าอาชาไนยที่ดี ฉันทนายสารดีฝึกได้ง่าย
 ฉะนั้น จากนั้น เราจึงถือประทีปแล้วเข้าไปยังวิหาร

ค. เปรียบผมหอมเหมือนอบด้วยดอกมะลิ เช่น

วาสิโตว สุรภิกฺรณฺทโก
 บุปฺผปุริ มา อุตฺตมํกุโตะ
 ตํ ชรายถ สโลมคฺบุธิกํ
 สจฺจวาทีวจฺนํ อนฺณฺญถา (253:532)
 เมื่อก่อนผมของเรามีกลิ่นหอม คุจอบด้วยดอกมะลิ เป็นต้น
 เต็มไปด้วยดอกไม้ เดียวนี้กลิ่นเหมือนชนกระต่าย เพราะชรา
 พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง เป็นความจริงที่ไม่กลับเป็นอย่างอื่น

ฉ. เปรียบเสียงเหมือนเสียงนกคู้เหว่า หมายถึงเป็นเสียงก้องดังกังวาน ทั่งไพเราะ
 เสนาะโสต เช่น

กานนฺสูมี วนสฺสฺสฺสจฺริณิ
โกกิลาว มธฺริ นิภูชิตฺ
 ตํ ชราย ขลิตํ ตฺหิ ตฺหิ
 สจฺจวาทีวจฺนํ อนฺณฺญถา (261:534)

เมื่อก่อน เราพูดเสียงไพเราะเหมือนเสียงนกดูเหว่า
ตัวที่ชอบเที่ยวไปในไพรสณฑ์รำร้องอยู่ในป่าใหญ่ ฉะนั้น
เดี๋ยวนี้คำพูดของเราพลาดไปทุก ๆ คำ เพราะชรา
พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริงแท้
แท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ง. เปรียบทิวกายงดงามเหมือนห้องกำ การเปรียบเทียบเช่นนี้ หมายถึง
ผิวกายที่ผุดผ่องเกลี้ยงเกลา มีปรากฏในคัมภีร์บาลีอื่น ๆ ²⁹ ส่วนที่เปรียบในเดรีตาธา คือ

กญฺจนสฺส ผลกฺว สุมฺภูริ

โสภเต สฺ กาโย ปุเร มม

โส วลีหิ สุขุมานิ โอตโต

สจฺจวาทีวณฺเณ อนนฺตญฺธา

(266:535)

เมื่อก่อนกายของเราเกลี้ยงกลางดงามเหมือนแผ่นทองคำ
ที่ขัดแล้ว เดี่ยวนี้สะพรังไปด้วยเส้นเอ็นอันละเอียด เพราะชรา
พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริงเป็นคำจริงแท้
ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

จ. เปรียบสมณะเหมือนสังข์ที่ขัดดีแล้ว หมายถึงความสะอาดผ่องใส ปราศจาก
มลทินต่าง ๆ เช่น

วิมลลา สังฆมุตฺตาว สุทฺธา สนฺตรพาทิรา

ปฺญฺญา สุกฺเกหิ ธมฺเมหิ เตน เม สมณฺหา ปิยา (278:536)

สมณะทั้งหลายปราศจากมลทิน เหมือนสังข์ที่เขาขัดดีแล้ว
เป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งภายในและภายนอก เพราะเหตุนี้ สมณะ
เหล่านั้นจึงเป็นที่รักของดิฉัน

²⁹ ที. ปา. 11/200/ 161.

ขุ. ชา. 28/435/61, 757/104.

ฉ. เปรียบคนที่ละทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ออกบวชเหมือนช่างสลัดเครื่องผูกพัน เช่น
 ชนฺฺติ ปุคฺเต สปุญญา ตโต ญาตี ตโต ฌ
 ปพฺพชนฺฺติ มหาวีรธา นาโค เจตฺตวาว พนฺฺณ (302:539)
 ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ผู้เป็นมหาวีรบุรุษ ย่อมละบุตร ละญาติ
 ละทรัพย์สมบัติ ตัดเครื่องผูกพันเสียแล้วออกบวช
 เหมือนช่างสลัดเครื่องผูกไป ฉะนั้น

3. วีย ศัพท์ พบที่ใช้ 6 ครั้ง ปรากฏในคาถาที่ 183, 258, 396, 400, 413, 470 ตัวอย่างการเปรียบ เช่น

ก. เปรียบคนศีรษะโล้นเหมือนสมณะ เช่น
 กิ นุ อุกฺทิสฺส มุญฺหาสิ สมณิ วีย ทิสฺสสิ
 น จ โรเจสิ ปาสณฺฺเต กิมิทํ จรสสิ โมมุหา (183:520)

ท่านเป็นผู้มีศีรษะโล้นปรากฏเหมือนสมณะ ท่านเงาะจงใครหรือ
 ท่านไม่ขบขใจลัทธิเดียรฉัตรแล้ว ยังหลงประมุติผิคน้อยอยู่ทำไม

ข. เปรียบตัวพระอสิทาสีเหมือนสาวใช้ หมายถึง ก่อนที่พระอสิทาสีออกบวชได้รับ
 ใช้สามีกุจที่สาวใช้รับใช้นาย สามีกียังไม่รัก เช่น

โกจฺฉํ ปสาทํ อญฺชนญจ อาทาสกญฺจ คณฺฺทิวา
ปริกมฺมการิกา วีย สยเมว ปตี วิภูเสมิ (413:552)
 ดิฉน จิตฺตหาวิ เป็ง ยาหยอดตา แวน มาตบแต่ง

สามีกด้วยตนเองเหมือนสาวใช้

ค. เปรียบร่างกายเหมือนท่อนไม้ เช่น

นิพฺพยุหฺติ สฺसानํ อจิริ กาโย อเปตวิญฺญาโณ
ฉทฺธิโต กลิงฺครํ วีย ชิกฺขจฺจมาเนหิ ญาตีหิ (470:559)

กายนี้ไม่นานหนอ เมื่อปราศจากวิญญาณ อันหม่นญาติร้างเกียจอยู่
 จะถูกทอดทิ้งไว้ในป่าช้า เหมือนท่อนไม้ ฉะนั้น

4. ยถา ศัพท์มีใช้ 4 ครั้ง ปรากฏในคาถาที่ 257, 263, 264 และ 267
 ลักษณะการเปรียบเช่น

ก. เปรียบตาตาเหมือนมณีนิล หมายถึงตาที่ดำสนิท เช่น

ภัสสุรา สุรัจรา ยดา มณี

เนตุตาเหล็ อภินิลมายตา

เต ชรายภิตา น โสภเต

สัจจวาทีวจนั อนุญญา (257:553)

เมื่อก่อนนัยน์ตาของเราดำลึบเหมือนนิลเป็นประกายสวยงาม

เดี๋ยวนี้ไม่งามเลย เพราะความชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้า

ผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริงแท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ข. เปรียบแขนลึบเหมือนฝักแคฝอย หมายถึงแขนที่ไม่กลมกลึงและมองดูเหมือนแขน
คนแก่ที่ไม่มีเรียวแรง เช่น

วภูฏปถิสสิโสปมา อุโก

โสภเต สุ พaha ปุเร มม

เต ชราย ยดา ปาฏลิปปลิตา

สัจจวาทีวจนั อนุญญา (263:534)

เมื่อก่อนแขนทั้งสองของเรางดงามเปรียบดังกลอนเหล็ก

ฉะนั้น เดี่ยวนี้ลึบคดเหมือนฝักแคฝอย เพราะชรา พระดำรัส

ของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริงแท้ ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ค. เปรียบมือเหมือนเหง้ามัน หมายถึงเป็นมือที่หึงงอ เป็นปุ่มเป็นปม เช่น

สณฺหุหุทิกาสฺวณฺณมณฺฑิตา

โสภเต สุ หตุตา ปุเร มม

เต ชราย ยดา มุลมลิกา

สัจจวาทีวจนั อนุญญา (264:534)

เมื่อก่อน มือทั้งสองของเราประดับด้วยแหวนทองคำงดงาม

เดี๋ยวนี้เป็นเหมือนเหง้ามัน เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้า

ผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริงแท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ฉ. เปรียบขาอ่อนเหมือนข้อไม้ไผ่ เช่น

นาคโคศทิสโปมา อุโก

โสภเต สฺ อูรุ ปุเร มม

คา ชราย ยดา เวฬุนาหิโย

สจุจวาทิวจัน อณฺณดา (267:535)

เมื่อก่อนขาอ่อนทั้งสองของเรารวดงามเหมือนงวงช้าง

เดี๋ยวนี้ เป็นปุ่มเป็นปม เหมือนข้อไม้ไผ่ เพราะชรา

พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริงเป็นคำจริงแท้

ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

5. อุปมาศัพทมีใช้ 10 ครั้ง ปรากฏในคาถาที่ 58, 141, 234, 353, 355, 384, 453, 490, 492, 493 ลักษณะที่ใช้เช่น

ก. เปรียบกามเหมือนหอกและหลาว หมายถึงเป็นลักษณะที่คอยตีแทงจิตใจ ให้มีความเจ็บปวดเพราะอำนาจแห่งราคะ การเปรียบอย่างนี้มีปรากฏหลายคาถาคือ ปรากฏในคาถาที่ 58, 141, 234, 493 เช่น

สคฺติสฺลปมา กามา ชนฺธาสี อธิกฺกุณฺณา

ยิ คฺวี กามรตี พุรุสิ อรติ ทานิ ส่า มม (58:503)

กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหอกและหลาว ครอบงำฉันตั้งหลาย

ท่านกล่าวถึงความยินดีในกามชนิดใด เดียวกับความยินดีในกามชนิดนั้น

ของเราไม่มีแล้ว

ข. เปรียบกามเหมือนข้าศึก นายเพชรฆาต และกองไฟ หมายถึง สิ่งเหล่านี้คอยให้โทษ หรือมีภัยอยู่เสมอ การเปรียบอย่างนี้มีปรากฏในคาถาที่ 353 และ 493 เช่น

มานิ กามาหิ สงฺคฺจฺฉิ เยสุ ตาณิ น วิชฺชติ

อมิตฺตา วธกา กามา อคฺคิชนฺธปมา ทฺกฺขา (353:545)

เราอย่ามีกามทั้งหลายซึ่งไม่มีเครื่องป้องกัน เพราะกามเป็นเหมือน

ศัตรู เป็นเหมือนเพชรฆาต เป็นเหมือนกองเพลิง และเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

ค. เปรียบกามเหมือนอสรรพิษ เพราะสามารถทำอันตรายได้ตลอดเวลา การเปรียบอย่างนี้มีปรากฏในคาถาที่ 355, 453, 490 เช่น

อุปสุโค ภิรมุโป จ กามา สุปสิริปมา

เย พาลา อภินนุหุติ อนุธฤตา ปุณฺชชนา (355:545)

กามาเป็นเหตุให้ชักข้อเป็นสิ่งที่น่ากลัวและเป็นเหมือนนอสรพิษ

ปุณฺชชผู้มีคณมีความโง่เขลา ย่อมเพิลิคเพลินในความเหล่านั้น

ฉ. เปรียบตามผู้หญิงเหมือนคอกบัว กวีคงหมายถึงดวงตามีลักษณะกลมโต

มีแววสดีสงดงาม การเปรียบเทียบได้ในวรรณคดีสันสกฤต เช่น ดวงตาเหมือนอุบล netrotpala, utpaladr̥sa³⁰) ในเกร็ดคำมีชายเจ้าชู้คนหนึ่งเปรียบดวงตาของพระสุภาวีกัมพวนิกาเกร็ดว่า สวยงามเปรียบปานคอกบัว เช่น

อุปปลสิขโรปมานิ เต วิมเล หากสนุนิเก มุเช

คว เม นยนานิ ทกุชย ภิชโย กามคุโย ปวฑฺฒติ

กามคุณเกิดขึ้นแก่เราเหลือเกิน เพราะเห็นใบหน้าอันย่นตาของท่าน

ซึ่งงดงามเปรียบปานคอกบัว อันปราศจากมลทินและงดงามดั่งแผ่น

ทองคำ

6. สทิส ศัพท์มีใช้ 4 ครั้ง ปรากฏในคาถา 252, 258, 260, และ 493

ลักษณะการเปรียบ เช่น

ก. เปรียบผมดำเหมือนสีแมลงภู่ก่อนที่อยู่ในวัยสาวและเปรียบสีของผมเหมือน

สีปอดทอนวัยชรา เช่น

กาฬกา ภมรวณฺสทิสสา

เวลฺลิตฺตคฺคา มม มุฑฺธชา อหุ

เต ชราย สาณฺวากสทิสสา

สจฺจวาทิวจฺน์ อนนฺดูญฺดา (252:532)

เมื่อก่อนผมของเรามีสีดำ คล้ายสีแมลงภู่ มีปลายงอน

เดี๋ยวนี้มีสีเหมือนกับปอด เพราะชรา พระคำรัสของพระพุทธเจ้า

ผู้ตรัสความจริงเป็นคำจริงแท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

³⁰ คารุณี บุรณวัฒน์, "อุปมาในบทละครสันสกฤตตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่

4 ถึง 12" หน้า 63.

ข. เปรียบจุมุกโค้งเหมือนเกลียวหรรताल เช่น

สณฺหฺตุงคสฺสทิสี จ นาสิกา

โสภเต สฺ อภิโยพฺพนํ ปติ

สา ชราย อุกฺกุติตา วีย

สจฺจวาทิวจนํ อนฺณฺญตา (258:533)

เมื่อตอนเราเป็นสาววัยรุ่น จุมุกของเราโค้งงาม เหมือนเกลียวหรรताल

เดี๋ยวนี้กลับห่อเหี่ยวเหมือนจมหายเข้าไปในศรัชชะ เพราะชรา

พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริงแท้

ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ค. เปรียบฟันขาวเหมือนดอกมะลิ

ปตฺตลิมุกฺกวลณฺณสฺสทิสฺสา

โสภเต สฺ หนฺตฺตา ปฺเร มม

เต ชราย ชยฺรทา ยวปีตฺกา

สจฺจวาทิวจนํ อนฺณฺญตา (260:533)

เมื่อก่อนฟันของเรางามดีเหมือนสีดอกมะลิ

เดี๋ยวนี้ฟันก็หัก และมีสีเหลืองปนแดง เพราะชรา

พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริง

แท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ง. เปรียบกามเหมือนหลุมด่านเพลิง หมายถึงมีความรุ่มร้อนในจิตใจด้วยอำนาจ

เพลิงราคะ เช่น

สฺตฺตฺติสฺสูลฺปมา กามา โรโค คยฺโร อมฺ นิมนํ

องฺคารกาสฺสทิสฺสา อมฺมุลํ ภยํ วโร (493:561)

กามเปรียบด้วยหอกและหลาว เป็นโรค เป็นคั้งหัวผี

เป็นความทุกข์ เป็นความลำบาก เปรียบเหมือนหลุมด่านเพลิง

เป็นรากเหง้าแห่งความทุกข์ เป็นภัย เป็นนายเพชรฆาต

*

คำว่า "สณฺหฺตุงค" ตามรูปศัพท์ หมายถึงสันเขาที่เรียบ ในที่นี้ผู้กล่าวเปรียบลักษณะจุมุกที่โค้งงาม ดู Pali English Dictionary ของ Rhys Davids หน้า 304.

7. สนธิ ศัพท์มีใช้ 2 ครั้ง ปรากฏในคาถาที่ 384, 490 ลักษณะการใช้เช่น

ก. เปรียบใบหน้าที่ไร้มลทินเหมือนแผ่นทองคำ เช่น

อุปปลีสโรปมานิ เต วิมเล หาฏกสนนิเก มุเช

คว เม นยนา นี ทุกขิ ย ภิโย กามคุโธ ปวชฺชติ (384:549)

กามคุณเกิดขึ้นแก่เราเหลือเกิน เพราะเห็นใบหน้าและนัยน์ตาของท่าน

ซึ่งเปรียบปานดังดอกบัวอันปราศจากมลทิน งดงามดุจแผ่นทองคำ

ข. เปรียบกามเหมือนกับโครงกระดูก หมายถึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

หาสาระแก่นสารไม่ได้ เช่น

อภิสฺสฺสฺปมา กามา กามา สฺปฺปสิโรปมา

อุกฺโกปมา อนฺทหนฺติ อฏฺฐิณฺณกสฺสนฺนิภา (490:561)

กามทั้งหลายเปรียบด้วยดอกและหลาว เปรียบเหมือนหัวงูเห่า

เปรียบดังคบเพลิงเผาอยู่เนื่อง ๆ และเปรียบเหมือนโครงกระดูก

นอกจากนี้ยังมีศัพท์ บอ กุปมา ในรูปศัพท์ที่ สนธิกันได้แก่ศัพท์ สทิส สนธิ กับ อุปมา

เมื่อสนธิกันเป็น สทิสฺปมา ปรากฏในคาถาที่ 263, 267, และ 269 ลักษณะของการเปรียบเทียบ เช่น

ก. เปรียบแขน เหมือนกลอนเหล็ก เช่น

วฏฺฐุปฺปลิมสทิสฺปมา อุโก

โสภเต สฺ สุ พหฺวา ปุเร มม

ตา ชราย ยถา ปาฏฺฐลิปฺปลิตา

สจฺจวาทีวณฺโณ อนฺนญฺญา (263:534)

เมื่อก่อนแขนทั้งสองของเรางามเหมือนกลอนเหล็กอันกลม

เดี๋ยวนี้ลึบคดคดขี้แคฝอย เพราะชรา พระดำรัสของพระพุทธเจ้า

ผู้ตรัสความจริง เป็นคำจริงแท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ข. เปรียบขาเหมือนกับงวงช้าง การที่กวีเปรียบอย่างนี้คงหมายถึง ลักษณะขาที่

เรียวงาม มีความอ่อนระทวย เป็นการกล่าวชมความงามของหญิงสาว การเปรียบเทียบเช่นนี้พบมากในวรรณคดีบาลี³¹

³¹ ชู. ชา. 28/330/43; 331/43; 332/44; 333/44; 1770/236.

ที่กล่าวไว้ในเกร็ดคาถา เช่น

นาคโภคสทธิโสปมา อโภ

โสภเต สฺ อรุ ปุเร มม

ตา ชราย ยถา เวพฺพนาหิโย

สจฺจวาทิวจฺฉิ อนญฺญา (267:535)

เมื่อก่อนขาทั้งสองของเราดงามเหมือนงาช้าง

เดี๋ยวนี้เป็นปุ่มเป็นปมเหมือนข้อไม้ไผ่ เพราะชรา

พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริงเป็นคำจริงแท้

ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

ค. เปรียบเท้าอ่อนนุ่มเหมือนปุยนุ่น เช่น

ชลปณฺณสทธิโสปมา อโภ

โสภเต สฺ ปาธา ปุเร มม

เต ชราย ผุฏฺฐิกา วลีมตา

สจฺจวาทิวจฺฉิ อนญฺญา (269:535)

เมื่อก่อนเท้าทั้งสองของเราอ่อนนุ่มสวยงามเปรียบเหมือน

ยัดด้วยนุ่น เด๋ยวนี้แตกเป็นริ้วรอยองงุ้มตั้งแถววัลย์ เพราะชรา

พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสความจริง

เป็นคำจริงแท้ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่น

2. อตุถคฺคฺมา รู้ด้วยอรรถ หมายความว่า ไม่มีศัพท์ระบุอุปมา แต่ความหมายหรือ
เนื้อความบอกว่าเป็นอุปมา การเปรียบลักษณะนี้มี 6 ครั้ง ปรากฏในคาถาที่ 204, 207, 208,
334, 442 และ 531 เช่น

ก. เปรียบกิเลสเหมือนหนุ่ไม้ในป่า หมายถึงการเปรียบเทียบให้เห็นว่ากิเลส
ของมนุษย์นั้นมีมากมายหลายชนิด เช่นเดียวกับแมกไม้ในป่าที่มีอยู่หลากหลาย เช่น

มา สฺ เต วพฺพโลภมฺหิ วนโถ อหุ กุทาจนํ

มา ปุตุตฺถก ปุณฺปุณฺนิ อหุ ทฺกุชฺสสฺส ปากิมา (204:524)

ลูกวัชระเอ๋ย กิเลสเปรียบเหมือน หมู่ไม้ในป่า อย่าได้มี
แก่ท่านในกาลไหน ๆ เลย ท่านอย่าได้มีส่วนแห่งความทุกข์เลย

ข. เปรียบกายเหลืองเหมือนสีทองคำ การเปรียบเช่นนี้ หมายถึงผิว
ที่ผุดผ่องเปล่งปลั่งงดงาม เช่น

ปัสส	สุนฺทร	สตฺถาร	<u>เหมวณฺณ</u>	หริตฺถจ	
อหนฺตณ	ทเมตาร		สมฺพุทฺธมกุโถภย		(334:543)

คุณงามแม่สุนฺทร ท่านจงดูพระศาสดาผู้มีผิวพระวรกาย
เหลืองเหมือนสีทองคำ ทรงฝึกคนที่ผู้นฝึกไม่ได้
ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ผู้ไม่มีภัย แต่ที่ไหน ๆ

ค. เปรียบลูกโคมีขนสีแดงเหมือนสีครึ่ง เช่น

โสหน	คโต	จวิตฺวา	โควานิชฺคสฺส	คาวียา	ชาโต
<u>วจฺฉ</u>	<u>ลาชาตมโ</u>		นิลฺลจฺฉิตฺโต	ทฺวาทเส	มาเส (442:556)

ดิฉันจุติจากกำเนิดเพนนแล้ว เกิดในท้องแม่โคของพ่อค้าโคคนหนึ่ง
เป็นลูกโคมีขนแดงเหมือนสีครึ่ง เมื่อพันไปได้ 12 เดือนก็ถูกตอน

ง. เปรียบหญิงเหมือนแก้ว หมายถึงคุณค่าของความเป็นผู้หญิงที่มีค่าสูงส่ง
จึงเปรียบกับรัตนะหรือนางแก้ว เช่น

เทเวสฺ	มhitฺธิกา	อหฺมุหา	มานุสฺสมฺหิ	โก	ปน	วาโท
สตฺตรคนฺตสฺส	มเหสี		<u>อิตฺถิรตฺน</u>	อน	อาสี	(531:565)

ข้าพเจ้าทั้งสามเป็นผู้มีมhitฺธิฤทธิในเทวโลกทั้งหลาย
ไม่ต้องกล่าวถึงความมีมhitฺธิฤทธิในหมู่มนุษย์ ข้าพเจ้าได้เป็น
มเหสีเปรียบประดุจนางแก้ว ของพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้มีรัตนะ 7 ประการ

3. วากยคฺฤดิชยา หมายความว่าไม่มีศัพท์ที่ระบุอุปมาแต่เมื่อรวมเนื้อความเข้าทั้ง
ประโยคแล้วจึงรู้ว่าเป็นอุปมา การเปรียบเช่นนี้ปรากฏในคาถาที่ 73, 121 เช่น เปรียบหญิง
แพศยาที่คอยหลอกลวงชายโง่ ๆ เหมือนนายพรานที่ใช้บังคอดักเนื้อตั้งตัวอย่าง

วภูเสตุวา อิมํ กายํ สัจจิตฺตํ พาลลาปนํ
 อฏฐาสี เวสิทวารมฺหิ สุตฺโต ปาสมิโวภูฏิยา (73:506)
 ดิฉันประดับร่างกายให้สวยงาม เพื่อหลอกลวงชายโง่เขลา
 แล้วไปยืนที่ประตูบ้านหญิงแพศยา เหมือนนายพรานคอยใช้
 บ่วงดักเนื้อ ฉะนั้น

5.3.1.2 รูปกะ เป็นอสังการอีกประเภทหนึ่งที่ทำให้งานเขียนมีความไพเราะสละสลวย
 รูปกะนั้น มีความหมายคล้ายกับอุปมาสังการ ส่วนที่ต่างกันก็คือ เป็นการเปรียบเทียบโดยตรงและการ
 เปรียบเทียบนั้นด้วยคำว่า "คือ" รูปกาสังการในไตรปิฎกนี้มีใช้ 5 ครั้งปรากฏในคาถาที่ 52,
 60, 131, 132 และ 301 ลักษณะ การเปรียบเทียบเช่น

ก. เปรียบความเศร้าโศกเหมือนถูกแทงด้วยลูกศร ทำให้รู้ว่าความเศร้าโศก
 นั้นเจ็บปวดอย่างไร ทำให้เกิดความทุกข์ทรมานอย่างไร การเปรียบเทียบนี้มีในคาถาที่ 52, 131
 และ 132 เช่น

อพฺพหิ วัต เม สลฺลํ ทฺทฺทสํ ททฺยนิสฺสิตํ
 ยํ เม โสภฺปเรตาย ธิตฺตุ โสภํ หุยฺปานุทฺติ (52:502)
 ลูกศรคือ ความโศก เป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก เสียบแทงอยู่ในหทัย
 หม่อมฉันถอนออกได้แล้ว หม่อมฉันไม่ได้มีความเศร้าโศก
 ถึงธิดาของหม่อมฉันผู้ถูกความเศร้าโศกครอบงำ

5.3.2 สัททาสังการ คือ อสังการด้านเสียง เป็นลักษณะของการสัมผัสพยัญชนะ แบ่ง
 ออกเป็น 3 ประเภท คือ 1 ยมก 2 อนุปาส และ 3 จิตตสัททาสังการนี้ เท่าที่ผู้วิจัย
 ศึกษาในไตรปิฎก พบเพียง ยมก และอนุปาส เท่านั้น ส่วนจิตต คือ การรจนาด้วยอักษรตัวเดียว
 หรือสระตัวเดียว ไม่พบในไตรปิฎก จึงไม่น่ามากว่าในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะยมกและอนุปาส
 เท่านั้น ดังนี้

5.3.2.1 ยมก หมายถึง การที่ใช้คำซ้ำกัน หมายถึง การรจนาด้วยศัพท์
 ซ้ำกัน อาจซ้ำกันที่ต้นบาท กลางบาท ปลายบาท หรืออาจซ้ำต่างบาทกัน ยมกแบ่งออกเป็น
 3 ประเภทคือ

1. อภัยเปตยมก คือ ซ้ำกันทั้งพยัญชนะและสระ
2. พยเปตยมก คือ ซ้ำกันแต่พยัญชนะ สระต่างกัน
3. ผสมกันทั้งสองอย่าง คือ ซ้ำกันทั้งอภัยเปตยมก และ พยเปตยมก

ในเดรีคาถา มีการใช้มกาลังการซึ่งมีการซ้ำกันทั้งพยัญชนะและสระ ซ้ำคำในบาท เดียวกัน ซ้ำในบทเดียวกัน และยังซ้ำความในบทอื่น คำแหน่งที่ซ้ำกันนั้นมีการซ้ำ ต้นบาท ซ้ำกลางบาท และซ้ำปลายบาท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ซ้ำในบาทเดียวกัน

1. ปาหาทียมก คือซ้ำต้นบาท ประเภท อภัยเปตยมก เป็นการ

ซ้ำทั้งพยัญชนะและสระ เช่น

กาลิ กาลิ ภาว ภาว สุกกายสุมี ปุรุกชตา
 อวิตวุตตา สุกกายิ ซ้ำติมรณสาริโน (199:522)

2. ปาหัมชฌยมก คือ ซ้ำกลางบาท ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

2.1 ซ้ำกลางบาท เช่น

สร กฏสี วชฺเชนฺเต ปุนปฺปุนิ ตาสุ ตาสุ ชาตีสุ
 สร กุมภีลภยานิจ สราหิ จตุตตาริ สจฺจจานิ (504:563)

2.2 ซ้ำกลางบาทกับปลายบาท ปรากฏในคาถาที่ 31, 37 และ 42 เช่น

จาทุหฺนสี ปญฺจนสี ยา จ ปกฺขสุส อฏฺฐมี
 ปาฏิหาริกฺปกฺขญฺจ อฏฺฐนฺคฺสฺสมาคติ (31:498)

3. ปาหันทยมก คือซ้ำปลายบาท ปรากฏในคาถาที่ 254 และ 261 เช่น

กานนํ สหิตํ สุโรปิตํ

โกจฺจนฺตฺวิจฺจิตฺตฺคฺคฺโสภิตํ

คิ ชราย วิรเห คฺหิ คฺหิ

สจฺจวาทิวจฺนํ อนญฺญูตา (254:532)

ข. ซ้ำในบทเดียวกัน

การซ้ำในบทเดียวกัน หมายถึง การซ้ำกันในแต่ละบาทของบทนั้น ๆ อาจซ้ำกับต้นบาท กับต้นบาท กลางบาทกับปลายบาท หรือ ปลายบาทกับปลายบาท เช่น

1. ซ้ำคัมบาทของบทเดียวกันทั้ง 4 บท เช่น
สพฺโพ อาทีปิตโต โลโก สพฺโพ โลโก ปริทีปิตโต
สพฺโพ ปชชลิโต โลโก สพฺโพ โลโก ปกมปิโต (200:522)
2. ซ้ำปลายบาทของบาทที่ 1 และ 3 กับกลางบาทของบาทที่ 2 และ 4 เช่น
สพฺโพ อาทีปิตโต โลโก สพฺโพ โลโก ปริทีปิตโต
สพฺโพ ปชชลิโต โลโก สพฺโพ โลโก ปกมปิโต (200:522)
3. ซ้ำคัมบาทของบาทที่ 1 กับคัมบาทที่ 3 เช่น
สร กภูสี วุฑฺฒเต ปุนฺปุณฺ ตาสฺ ตาสฺ ชาตีสุ
สร กุมภิลภยานิ จ สราหิ จตุตาริ สจฺจานิ (504:563)
4. ซ้ำคัมบาทของบาทที่ 1 กับบาทที่ 2 เช่น
นानากุลา ปพฺพชิตา นानาชนปเทหิ จ
อญฺญมญฺญ ปิยายนฺติ เตน เม สมณา ปิยา (285:537)
5. ซ้ำคัมบาทของบาทที่ 1 กับ 3 และซ้ำปลายบาทของบาทที่ 1 และ 3 เหมือนกันปรากฏ
 ในคาถาที่ 173, 179 เช่น
รตฺติยา มชฺฉิเม ยาเม ทพฺพจกฺขุ วิโสธยீ
รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม คโมกฺขนฺธ ปทาลยீ (173:518)
6. ซ้ำคัมบาทของบาทที่ 1, 2 และ 3 เช่น
หิตฺวา อเร ปพฺพชิตฺวา หิตฺวา ปุคฺคํ ปสุํ ปยீ
หิตฺวา รากญฺจ โหสฺสญฺจ อวิชฺชญฺจ วิวราชีย (18:496)
7. ซ้ำคัมบาทของบาทที่ 2 กับบาทที่ 4 และซ้ำปลายบาทของบาทที่ 2 และ 4 เช่น
อาทีปิตา ติณฺฑกา คณฺหนฺต ทหนฺติ เนว มฺญฺจนฺติ
อฺกุโกปมา หิ กามา ทหนฺติ เย เต น มฺญฺจนฺติ (509:563)
8. ซ้ำกลางบาทของบาทที่ 1 และ 3 กับปลายบาทของบาทที่ 1 และ 3 เช่น
กายกมฺม สุจि เนส วจิกมฺมญฺจ คาทิส
มโนกมฺม สุจि เนส เตน เม สมณา ปิยา (277:536)
9. ซ้ำปลายบาทของบาทที่ 2 และ บาทที่ 4 ปรากฏในคาถาที่ 117, 175 เช่น
มุสลานิ คเหตุวาน ธญฺญ โกฏฺเฏนฺติ มาณฺวา
ปุคฺคทารานิ โปเสนฺตา ธ วินฺทฺติ มาณฺวา (117:511)

10. ซ้ำปลายบาทของบาทที่ 1 กลางบาท และปลายบาทของบาทที่ 2 เช่น
 หสฺกชฺตฺ สฺตกชฺตฺ หสฺสฺตกชฺตฺ สฺตานิ สฺตกชฺตฺ
 เทเวสุ อูปฺชฺมิหฺา โภ ปน วาโท มานุสฺเสสุ (521:565)
11. ซ้ำปลายบาทของบาทที่ 1 กับต้นบาทของบาทที่ 4 เช่น
 รุกฺชฺผลฺปมา กามา มฺสฺเปสฺปมา หุกฺชา
 สฺปิโนปมา วญฺญนฺยา กามา ยาจิตฺตฺปมา (492:561)
12. ซ้ำทั้งบาทในบาทที่ 2 และบาทที่ 3 เช่น
 ตฺตฺปมํ เทหฺกานิ มํ เตหิ ธฺมฺเมหิ วินา น วตฺตฺนฺติ
ธฺมฺเมหิ วินา น วตฺตฺนฺติ กิเมหิ ตตฺถ มนํ นิเวสฺเย (394:550)
13. ซ้ำศัพท์ในตำแหน่งที่ไม่แน่นอน เช่น
- 13.1 ซ้ำกันในบาทที่ 1 และบาทที่ 2 เช่น
ยถา อิหํ ตถา เอตํ ยถา เอตํ ตถา อิหํ
 หุกฺคฺนฺธํ ปุคฺคิํ วาติ พาลานํ อภินฺนฺทิตํ (200:522)
- 13.2 ซ้ำกันในบาทที่ 1, 2 และ 3 ด้วยคำว่า ส่า และ เม
ส่า ภิกฺขุณี อฺปาจฺฉิ ยา เม สหฺธายิกา อหุ
ส่า เม ธฺมฺมฺเทเสสิ ชนฺธายคนธาคฺโข (69:565)
- 13.3 ซ้ำต้นบาทที่ 1 และ 3 ด้วยคำว่า มา และ บาทที่ 2 กับบาทที่ 4 ด้วยคำว่า อหุ
มา สฺ เต วพฺุฒฺโลกมฺุหิ วนฺโถ อหุ กฺุทฺทจฺนํ
มา ปุคฺคก ปฺนฺปฺนํ อหุ หกฺขสฺส ภาคิมา (204:521)
- 13.4 ซ้ำปลายบาทของบาทที่ 1 กับบาทที่ 3 ด้วยคำว่า เต และซ้ำปลายบาทของบาท
 ที่ 2 กับกลางบาทที่ 3 ด้วยคำว่า วเหยยฺ เช่น
 สฺเจ อิมา นทฺโย เต ปาปํ ปุพฺุเพ กตํ วเหยยฺ
 ปุณฺณปีมา วเหยยฺ เต เตน ตวํ ปริพาหิโร อสฺส (243:531)
- 13.5 ซ้ำกลางบาทของบาทที่ 1 บาทที่ 2 และบาทที่ 3 ด้วยคำว่า มํ และซ้ำกลางบาท
 ของบาทที่ 2 กับต้นบาทของบาทที่ 4 ด้วยคำว่า กามาสุ เช่น
 คํ มํ ญาคี อมิตฺตาว ก็ มํ กามาสุ ยฺญุชฺช
 ชานาด มํ ปพฺุพฺุชิตํ กามาสุ ภยฺหฺสฺสินิ (348:545)

13.6 ซ้ำกลางบาทของบาทที่ 1 กับบาทที่ 4 ด้วยคำว่า เต และซ้ำต้นบาทของบาทที่ 3 กับต้นบาทที่ 4 ด้วยคำว่า สเจ เช่น

น เต หุกฺขา ปมฺคฺยคฺคิ อฺเปจฺจาปิ ปลายโต
 สเจ ภายสิ หุกฺขสฺส สเจ เต หุกฺขมฺปิยํ (48:531)

13.7 ซ้ำต้นบาทของบาทที่ 1 บาทที่ 2 ด้วยคำว่า น จ ซ้ำกลางบาทของบาทที่ 2 กับบาทที่ 4 ด้วยคำว่า อหฺ เช่น

น จ เม คีสฺติ กิณฺจิ น จาหฺ อีสฺทาสิยา สห วจฺจ
 เทสฺสาว เม อลฺ เม อาปฺจฺฉาหฺ คมิสฺสามิ (418:553)

ค. การซ้ำคำในต่างบท

การซ้ำคำในต่างบท หมายถึงการใช้คำเหมือนกันแต่คำนี้ ๆ อยู่คนละบทมีซ้ำกันทั้งบทและซ้ำเฉพาะบาทซึ่งมีลักษณะดังนี้

ดาวคีส่า จ ยามา จ	ตุลิตา จาปิ เทวตา
นิมฺมานรฺติโน เทวา	เย เทวา วสวตฺติโน (197:522)
ดาวคีส่า จ ยามา จ	ตุลิตา จาปิ เทวตา
นิมฺมานรฺติโน เทวา	เย เทวา วสวตฺติโน (198:522)
อเปหิ พุทฺธํ สรณํ	ธมฺมํ สงฺฆญฺจ ตาทินํ
สมาธิยาหิ สีลานิ	ตณฺเต อตฺถาย เหนฺติ (289:538)
อุเปมิ พุทฺธํ สรณํ	ธมฺมํ สงฺฆญฺจ ตาทินํ
สมาธิยามิ สีลานิ	ตํ เม อตฺถาย เหนฺติ (290:538)

5.3.2.2 อนุปาส ตามรูปศัพท์ หมายถึง"เดียวกันเนื่อง ๆ กล่าวคือ การกล่าวซ้ำอักษรได้แก่การออกเสียงซ้ำ ๆ บ่อย ๆ นั้นเอง"³² การกล่าวซ้ำอักษรซ้ำรูปนี้ก็เพื่อความไพเราะสละสลวยของบทประพันธ์การประพันธ์ลักษณะนี้พบมากในภาษาไทย โดยเฉพาะงานประพันธ์ประเภทร้อยกรองซึ่งเป็นลักษณะการสัมผัสอักษร *

³² พระสังฆรักขิตมหาสามี, สุโพธาลังการ, หน้า 109.

* ตัวอย่างการสัมผัสอักษรในภาษาไทยจากเรื่องลิลิตเตล่งพ่าย เช่น

อบเชยอบชื่นชี่	เมอสม - ญาฎา
อบว่าอรอบรม	รินเร้า
อบเชยพี่เชยชม	กลั่นอบ เมอนา
อบตั้งอบองค์เจ้า	จักให้เรียมเชย

เดรีคาถา ผู้กล่าวได้ซ้ำอักษรเกือบทุกบาทในบทหนึ่งๆ จึงทำให้เดรีคาถามีความไพเราะการซ้ำอักษรนั้นปรากฏอยู่ทั่ว ๆ ไป อาจซ้ำกัน 2 ครั้งบ้าง 3 ครั้งบ้าง 4 ครั้งบ้าง ในบทหนึ่ง ๆ เช่น

1. การซ้ำอักษรไม่เกิน 3 ครั้งในแต่ละบาท

ตปณียกฺขาว	ธิตฺติกา	วฺจฺจฺริ	จิตฺตฺรฺเถว	อจฺจฺรา
ภาสิกฺสูชเมหิ	วคฺคฺหิ	โสภฺลฺลิ	นิวาสุเนหิ	โนปเม (376:548)
บาทที่ 1	ซ้ำอักษร ต 3 ครั้ง	ซ้ำอักษร ก 2 ครั้ง		
บาทที่ 2	ซ้ำอักษร ร 3 ครั้ง	ซ้ำอักษร ว 2 ครั้ง		
บาทที่ 3	ซ้ำอักษร ก 2 ครั้ง	ซ้ำอักษร ส 2 ครั้ง	ซ้ำอักษร ห 2 ครั้ง	
บาทที่ 4	ซ้ำอักษร ส 3 ครั้ง	ซ้ำอักษร น 2 ครั้ง		

2. การซ้ำอักษรกัน ตั้งแต่ 2 ครั้งถึง 5 ครั้งในบาทเดียวกัน เช่น

สุสุสุยา	สุสุสุสุสุ จ	สายํ	ปฺราตํ	ปฺณามมฺปคฺคฺม
สิริสา	กโรมิ	ปาเท	วฑฺฒามิ	ถามฺหิ อนุสิฏฺฐา (409:552)
บาทที่ 1	ซ้ำอักษร ส 5 ครั้ง			
บาทที่ 2	ซ้ำอักษร ป 3 ครั้ง	ซ้ำอักษร ม 3 ครั้ง		
บาทที่ 3	ซ้ำอักษร ส และ ร 2 ครั้ง			
บาทที่ 4	ไม่มีซ้ำอักษร (มีแต่ซ้ำสระ อา และ อิ 3 ครั้ง) และอีกบทหนึ่งเช่น			
อนฺเนน	จ ปาเนน	จ ชฺชฺเชน	จ ยญฺจ	คตฺถ สันนิหิตํ
จาเหมมิ	อุปนฺยามิ	จ เหมมิ	ยํ	ยสุส ปฏฺฐิรูป (411:552)
บาทที่ 1	ซ้ำอักษร น 5 ครั้ง	ซ้ำอักษร จ 3 ครั้ง		
บาทที่ 2	ซ้ำอักษร ต 2 ครั้ง			
บาทที่ 3	ซ้ำอักษร ม 2 ครั้ง			
บาทที่ 4	ซ้ำอักษร ย 2 ครั้ง	ซ้ำอักษร ป 2 ครั้ง		

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาบาลีด้านไวยากรณ์ และการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดความงามในแง่ความหมายและเสียงนั้นสรุปได้ว่า เป็นการใช้ภาษาบาลีที่เรียบง่ายเข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน พระเดรีกล่าวคาถาอย่างตรงไปตรงมาเมื่อศึกษาคำศัพท์ต่าง ๆ สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นในยุคเดียวกับคัมภีร์อื่น ๆ เช่น ขุททกปาฐะ นิเทศ อุทาน เป็นต้น ศัพท์ที่พบได้ไม่ทั่วไปในคัมภีร์ทั่วไป เช่น ศัพท์ที่ประกอบด้วย อีย ปัจจัย อย่างคำว่า กรีย ปสุลีย พนุธิย นิกุชฺชีย เป็นต้น และศัพท์ที่ประกอบด้วย คุํ ปัจจัย ตุน ปัจจัย ส่วนการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดความงามในแง่ความหมายและเสียง

นี้ ในแง่ความหมายมีการใช้คำเปรียบเทียบหรือใช้อุปมาโวหารอยู่มาก ศัพท์ที่นำมาใช้แสดงการเปรียบเทียบในเดรีศาตามีอยู่ 7 ศัพท์ คือ อิว ว วีย ยดา อุปมา สหิส และสนุนิก ลักษณะการเปรียบเทียบมีการเปรียบเทียบที่เป็นนามธรรมกับรูปธรรมและรูปธรรมกับรูปธรรม ศัพท์ที่นำมาเปรียบเทียบมี ว มากที่สุด คือ ใช้ 23 ครั้ง และศัพท์ที่นำมาใช้น้อยที่สุด คือ สนุนิก มีใช้อยู่ 2 ครั้ง ส่วนการใช้คำเพื่อให้เกิดความงามในแง่เสียงนั้นมีการใช้คำซ้ำกันและใช้อักษรซ้ำกัน การใช้คำซ้ำกันมีซ้ำกันต้นบาท ซ้ำกลางบาท ซ้ำปลายบาท ซ้ำกันในตำแหน่งที่ไม่แน่นอนและยังซ้ำกับบทอื่น ๆ อีกด้วย ส่วนการใช้อักษรซ้ำกันนั้นมีใช้มากที่สุด 5 ครั้ง ในหนึ่งบาทของคาถา